

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΕΞΙ (6)**

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΕΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.a.

1. **Σωστό** «πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική».
2. **Σωστό** «Ζεὺς οὖν δεισας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν».
3. **Λάθος** «εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί».

β.

1. Η αντωνυμία «**αὐτῶν**» αναφέρεται στη λέξη «**τῶν θηρίων**».
2. Το επίρρημα «**οὔτω**» αναφέρεται στη φράση «**Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται**».

B1. Στον πλατωνικό «Πρωταγόρα» αναφέρεται ότι τα μέρη της πολιτικής αρετής είναι η «αἰδώς» και η «δίκη». Αιδώς είναι το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και οι φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος, όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο «Ὅροι», το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η «αἰδώς» ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης» (412c). Το δίπλο των αρετῶν «αἰδῶς καὶ δίκη» ισοδυναμεί με το δίπλο «σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη», το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη «δίκη» δε χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία· δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατ' επέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτῶν και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτῶν των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι, περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»). Ειδικότερα, η «αἰδῶς» οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, που είναι αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται «φιλιάν», που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά. Χωρίς την ύπαρξη της αιδούς και της δίκης σε όλους τους ανθρώπους, θα ήταν αδύνατο να συγκροτηθούν οι πόλεις («οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν»).

Χρειάζεται, βέβαια, να διευκρινιστεί ότι οι δύο αξίες δόθηκαν ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτηθούν από τους ανθρώπους με τη λογική και τον προσωπικό αγώνα. Άλλωστε, ο Δίας, αν και κατείχε την πολιτική τέχνη, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο. Αντίθετα, δώρισε την αιδώ και τη δίκη, για να εξοικονομήσει την πολιτική τέχνη μόνος του ο άνθρωπος με τον προσωπικό αγώνα του. Όταν οι άνθρωποι γνωρίσουν σε βάθος τις έννοιες αυτές, που προβάλλονται ως αιτήματα της ηθικής, και είναι σε θέση να τις πραγματώσουν στις σχέσεις τους, τότε η οργάνωση της πολιτικής κοινωνίας θα στηρίζεται σε αυτές. Η πολιτεία που θεμελιώνεται σε αυτές είναι δημοκρατική, γιατί ο αμοιβαίος σεβασμός και το αίσθημα δικαιοσύνης των πολιτών εμπεδώνει την εμπιστοσύνη μεταξύ τους και με την πολιτεία και εξασφαλίζει ισορροπία στις σχέσεις τους.

B2.

1. **Επανάληψη λέξεων:** «πάντες», «πάντας», «μετέχειν», «μετεχόντων», για να δηλωθεί η επιτακτική ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής.
2. **Δυνητική ευκτική:** «οὐ ἂν γένοιτο πόλεις». Η δυνητική Ευκτική δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν-μέλλον και τονίζει το ενδεχόμενο να μη δημιουργηθούν πόλεις, αν δεν επιτευχθεί η καθολικότητα των δώρων του Δία.
3. **Παρομοίωση:** «ὡς νόσον πόλεως». Η χρήση της παρομοίωσης εξαίρει την αναγκαιότητα της θανατικής ποινής, για να μπορέσει να σωθεί η πόλη από τους ανθρώπους που δεν κατέκτησαν την πολιτική αρετή.
4. **Προστακτική:** «μετεχόντων», «νόμον γε θές». Ο Δίας μέσω της Προστακτικής προτρέπει τον Ερμή να μετέχουν όλοι στην πολιτική αρετή και στη συνέχεια δίνει ρητή εντολή να επιβληθεί νόμος, ώστε να θανατώνεται όποιος δεν μπορεί να συμμετέχει στην αιδώ και στη δίκη.

Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως») σε όποιον δε συμμορφώνεται στις εντολές του. Ο Δίας αιτιολογεί τη θέσπιση της θανατικής ποινής με το σκεπτικό ότι δε θα μπορούσαν να συγκροτηθούν πόλεις, εκτός αν η συμμετοχή στις αρετές της αιδούς και της δίκης ήταν καθολική («οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν

μετέχουσιν»). Η παρομοίωση όποιου δε συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί, για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το απόλυτο και το απαιτεί με αμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον, η επιβολή της ποινής του θανάτου από τον Δία, και συνεπώς η αδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ότι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι έμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Αυτές τις δύο αξίες τις διαθέτει ο άνθρωπος ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση. Για να γίνουν, όμως, κτήμα του και να φτάσει στην πλήρη κατάκτηση της πολιτικής αρετής, πρέπει να καταβάλει προσπάθεια και αγώνα. Ο άνθρωπος δε γεννιέται, αλλά γίνεται κάτοχος της πολιτικής αρετής μέσα από μαθητεία σε αυτήν, δηλαδή με διδαχή και προσπάθεια. Με αυτόν τον τρόπο, οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

B3.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό
4. Σωστό
5. Λάθος

B4.a. σποράδην~ σπαρτά, σκεδαννύμενοι~ διασκέδαση, άπώλλυντο~ πανωλεθρία, ικανός~ άφιξη, μετεχόντων~ σχολικός, θές~ παρακαταθήκη.

B4.β.

- Η εξουσία μπορεί να διαφθείρει την προσωπικότητα ενός ανθρώπου.
- Ο δημιουργός της ταινίας πήρε το πρώτο βραβείο στο Φεστιβάλ κινηματογράφου.

B5. Οι δύο σοφιστές, Πρωταγόρας και Καλλικλής, αναφέρονται στην έννοια της αδικίας. Στον «Γοργία» του Πλάτωνα, ο Καλλικλής στο παράλληλο κείμενο πιστεύει ότι οι νόμοι δημιουργήθηκαν από τους αδύναμους για την αυτοπροστασία τους, με κριτήριο το συμφέρον τους («**Νομίζω ότι αυτοί... και τι αξιοκατάκριτο**»). Σε αυτό το πλαίσιο, σύμφωνα με τον Καλλικλή οι αδύναμοι θεωρούν την πλεονεξία ως την πηγή της αδικίας («**Φοβίζονται... πυρήνας της αδικίας**»). Αιτιολογεί αυτή την άποψη παρουσιάζοντας τους αδύναμους ως ανθρώπους που επιζητούν την ισότητα και δε θέλουν να υπερτερούν οι δυνατοί, αφού σε σχέση με αυτούς είναι χειρότεροι («**Ο λόγος είναι απλός... θεωρείται παράνομο**»). Ο ίδιος όμως, θεωρεί ότι σύμφωνα με τη φύση είναι δίκαιο όποιος υπερέχει στη δύναμη να διαθέτει περισσότερα σε σχέση με τον αδύναμο («**Η ίδια η φύση... και τον πιο αδύνατο**»). Επομένως, ο Καλλικλής

θεωρεί ότι η έννοια της αδικίας είναι μια επινόηση των αδύναμων που έρχεται σε αντίθεση με τη φύση.

Ωστόσο, στην πρωταγόρεια αφήγηση οι άνθρωποι, όταν άρχισαν να συγκεντρώνονται χτίζοντας πόλεις, αδικούσαν ο ένας τον άλλον λόγω έλλειψης της πολιτικής τέχνης. Το αποτέλεσμα ήταν να διασκορπίζονται και να αφανίζονται από τα άγρια θηρία («ὄτ' οὖν ἄθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Συνεπώς, ο Πρωταγόρας θεωρεί τη δικαιοσύνη βασική προϋπόθεση για την ομαλή και αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων, τονίζοντας έτσι τη σημασία της, αφού χωρίς αυτή οι άνθρωποι θα οδηγούνταν στον αφανισμό.

Επομένως, οι δύο σοφιστές διαφοροποιούνται ως προς τη θέση τους για την έννοια της αδικίας, καθώς ο Καλλικλής φαίνεται να τη θεωρεί ως μία επινόηση των αδύναμων, προκειμένου να προστατευτούν έναντι των δυνατών, ενώ ο Πρωταγόρας τη θεωρεί βασικό παράγοντα διάσπασης της κοινωνικής συνοχής.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξενοφών, Απολογία Σωκράτους, 31-34.

Γ1.

Ο Άνυτος, λοιπόν, εξαιτίας της κακής αγωγής του γιου (του) και λόγω της αχαριστίας του ίδιου, ακόμη κι έχοντας πεθάνει (: μετά τον θάνατό του) έχει κακή φήμη. Ο Σωκράτης, όμως, λόγω του ότι εξύψωνε τον εαυτό του στο δικαστήριο προκαλώντας τον φθόνο, έκανε περισσότερο τους δικαστές να τον καταδικάσουν. Σε μένα, λοιπόν, φαίνεται ότι έχει τύχει μοίρας αγαπητής στους θεούς.

Γ2.

Κατά τη γνώμη του Ξενοφώντα, ο Σωκράτης έτυχε τη μοίρα που αγαπούν οι θεοί, καθώς απέφυγε το πιο δύσκολο κομμάτι της ζωής κι έτυχε τον πιο εύκολο θάνατο (*«ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι· τοῦ μὲν γὰρ βίου τὸ χαλεπώτατον ἀπέλιπε, τῶν δὲ θανάτων τοῦ ῥάστου ἔτυχεν.»*). Ειδικότερα, ο Σωκράτης επέδειξε ψυχική ρώμη (*«ἐπεδείξατο δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ῥώμην»*), διότι, όταν αντιλήφθηκε ότι είναι για αυτόν καλύτερο το να πεθάνει παρά να ζήσει (*«ἐπεὶ γὰρ ἔγνω τοῦ ἔτι ζῆν τὸ τεθνάναι αὐτῷ κρεῖττον εἶναι»*), όπως ακριβώς δεν ήταν ποτέ αντίθετος στα άλλα αγαθά, έτσι δε δείλιασε μπροστά στον θάνατο (*«ὥσπερ οὐδὲ πρὸς τᾶλλα τάγαθα προσάντης ἦν, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον ἐμαλακίσασατο.»*), αλλά τον αποδέχτηκε εύθυμα πληρώνοντας το χρέος του σε αυτόν (*«ἀλλ' ἰλαρῶς καὶ προσεδέχετο αὐτὸν καὶ ἐπετελέσατο»*). Ο Ξενοφώντας θεωρεί τη στάση του Σωκράτη αξιομνημόνευτη κι αξιόπαινη, καθώς συνειδητοποιεί τη σοφία και τη γενναιότητα που διακρίνει τον Σωκράτη, γι' αυτό δεν μπορεί να παραλείψει ούτε τη μνεία σε αυτόν ούτε τον έπαινο (*«ἐγὼ μὲν δὴ κατανοῶν τοῦ ἀνδρός τὴν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα οὔτε μὴ μεμνησθαι δύναμαι αὐτοῦ οὔτε μεμνημένος μὴ οὐκ ἐπαινέϊν.»*). Έτσι, λοιπόν, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι, αν κανείς από αυτούς που επιθυμούν την αρετή,

συνάντησε κάποιον άνθρωπο πιο ενάρετο από τον Σωκράτη («εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο»), εκείνος αξίζει να μείνει παντοτινά στη μνήμη των ανθρώπων («ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω»).

Γ3.α.

«ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι· τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπότερα».

Γ3.β.

ἔγνω: γνῶθι

ζῆν: ζῆ ή ζῆθι

τεθνάναι: τεθνεῶς/ -ῶσα/ -ὼς ή -ὸς ἴσθι (ή τεθνηκῶς/ -υῖα/ -ὸς ἴσθι)

Γ4.α.

διὰ τὸ μεγαλύνειν: εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «ἐπαγόμενος» και στο «ἐποίησε».

τοῦ ζῆν: έναρθρο απαρέμφοτο ως γενική συγκριτική στο «κρεῖττον», β' ὀρος σύγκρισης.

τοῦ ἀνδρός: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, γενική κτητική στα: «τὴν σοφίαν» και «τὴν γενναιότητα».

ἀξιομακαριστότατον: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «τὸν ἄνδρα» μέσω του ρήματος «νομίζω».

Γ4.β.

Ο υποθετικός λόγος είναι ο εξής:

Υπόθεση: «εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο»

Απόδοση: «ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.»

Η δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο «εἰ» κι εκφέρεται με Οριστική («συνεγένετο»), ενώ η απόδοση εκφέρεται με Οριστική («νομίζω»). Επομένως, ο υποθετικός λόγος δηλώνει το **πραγματικό**.

Μετατροπή στο προσδοκώμενο:

Υπόθεση: ἐὰν δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συγγένηται (ἐὰν + Υποτακτική).

Απόδοση: ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομιῶ (Οριστική Μέλλοντα).

Σημείωση: Ως υποθετικός σύνδεσμος θα μπορούσε εναλλακτικά να τεθεί το «ἂν» ή το «ἤν».